

Publicació sonora de música popular tradicional de Bétera

És per a mi una gran satisfacció el haver col·laborat d'una manera molt destacada en la publicació d'esta obra que recull un bon grapat de cançons, melodies i textos de la tradició oral de Bétera.

Si em pregunten pels motius que han provocat eixa satisfacció, no dubtaria en posar en primer lloc, el no haver defraudat les persones que m'encarregaren el treball de la recopilació, la selecció, la catalogació i inclús la reproducció de cançons d'esta publicació sonora. Estes persones són les Obreres i Majorals de 2004. Cal afegir a Jose Codina, Nelo Campos i Amparo Domenech, en tots els moments atents a facilitar-me el treball al llarg de tot el procés. Tots ells han cregut, des de el principi, en este projecte.

El segon motiu podria ser l'èxit del treball, en referència a la quantitat i varietat del material recopilat i publicat, gràcies a les persones que han aportat part d'eixe material o que han sigut intèrprets com a cantadors o músics. Esta quantitat i varietat ens demostra que els habitants de Bétera sentien atracció per la música popular en altres èpoques, i a més a més, que tenien una especial sensibilitat per a la seua interpretació, com pot apreciar-se en la publicació.

En tercer lloc, un altre motiu de satisfacció és demostrar que la recopilació de cants i melodies tradicionals encara és possible en el segle XXI. Des de fa més de vint anys, ja sentia dir jo, a certes persones, que la música de transmissió oral, en les comarques valencianes, ja estava recopilada en més d'un 95%. Els recomane que fullegen una obra gràfica prou important dedicada a la música popular tradicional valenciana, la qual va ser publicada en 1980 amb el nom de "Cancionero Musical de la Província de Valencia". En este llibre voluminós, només està representada Bétera per una cançoneta infantil, cantada en castellà (p.95). Podriem pensar, segons este llibre, que a Bétera havia desaparegut la música de transmissió oral en la dècada dels setanta del segle XX, i hem pogut demostrar que açò no és cert.

La causa de la manca de cançons i melodies de la tradició oral Beterana en este llibre, va ser perquè cap recopilador va visitar Bétera en aquell moment, per tal de fer un treball seriós d'arreglada.

En els comentaris que, de forma gràfica, fem en el fulletet que acompanya als discos, detallem a manera de crònica, el procés d'arreglada de materials i la participació de persones en la pròpia gravació sonora. En este article cal explicar tot el conjunt de detalls que ens ajuden a entendre el sentit i l'aplicació de les peces publicades, així com la seua classificació en diferents apartats.

Primerament s'ha publicat un disc dedicat a tota la música profana, i un altre que arregla la música religiosa.

Dins de la música profana apareix, en primer lloc, l'apartat dedicat al cant d'estil i les "albaes" variants de cants valencians de gran arrelament en els rituals festius de Bétera, on es conserven plenament la seua vitalitat i ús.

El Cant d'estil o cant a l'aire el formen uns tipus de cançons semiescolaritzades en l'actualitat i que no totes les pèrsones tenen condicions per a interpretar-les. Possiblement han arribat a este grau de perfeccionament i virtuosisme per a la seua interpretació, partint de cançons de treball amb molta llibertat interpretativa i que després es van acomodar a un acompanyament instrumental reglat per a convertir-les en cançons de llüiment i d'entaulat a càrrec de cantadors professionals

o semiprofessionals.

Un cert paral·lelisme de cant d'estil valencià, el trobem en les anomenades "jotas de estilo" o "jotas paradas" de l'Aragó, Navarra i d'algunes localitats de comarques interiors valencianes de la mitat Nord. Cançons de jotes pausades, que les cantaven les colles de segadors, arribaren a convertir-se també en cançons de lluïment, d'entaulat i d'escenari en ser acompanyades instrumentalment, motiu pel qual també s'utilitzen com a cançons de ronda.

Es creu que la zona originària del cant d'estil valencià és la comarca d'Horta, però, en realitat, és tracta un fenomen estés, generalitzat i estimat en els terres centrals valencianes més a prop de la comarca esmentada. És el cas del Camp del Túria, el Camp de Morverdre, la Plana, la Ribera, la Costera, la Safor, i algunes poblacions de la Foia de Bunyol, o dels Serrans.

Les quatre variants de cançons que integren el cant d'estil valencià, podem classificar-les en dos grups diferents:

1. Les que prenen el mateix esquema d'acompanyament instrumental que la Jota quan a la combinació dels acords de la guitarra, en alternança de tònica i dominant. Es tracta dels cants anomenats l'U i Dos i l'U i Dotze.

2. Les que prenen la mateixa combinació d'acords, amb la guitarra, que les malaguenyes, rondenyas i diversos tipus de fandangos de la mitat Sud de l'Estat Espanyol. Ens referim a l'anomenat l'U, també conegut com a Dotze i U, o com a granadina en alguns pobles, i a les Riberenques.

Ja hem parlat de l'arrelament del Cant d'Estil a Bétera, i açó és degut al fet que estos cants tenen cabuda en un acte oficial i emblemàtic de les festes d'Agost, conegut com el Retaule.

Imatge del retaule cel·lebrat en l'any 1954

Este acte pren el mateix ritual que la nit de "albaes", la diferència és que es fa a mig dia, quan s'acaba la missa del dia 16 d'agost, dedicada a Sant Roc. S'inicia en la porta de l'església amb estrofes de contingut religiós, per estar dedicades a la Mare de Déu i als Sants. A continuació, músics, cantadors i comitativa de públic es traslladen a les cases de les obreres i majorals a qui els han de cantar individualment.

Un altre tipus de cant valencià que en l'actualitat és interpretat per cantadors dedicats al cant d'estil són les denominades "albaes". Com el seu nom indica són cançons que, en origen,

s'interpretaven a l'alba a manera de ronda.

En les terres valencianes podem trobar diferents formes i variants "d'albaes", amb distints rituals per a la seua interpretació. També existixen "albaes" en zones de l'Aragó i alguns pobles de la Castella pròxima.

Segons el moment o les festes en què eren cantades trobem "albaes" de Nadal, de Pasqua o de qualsevol altra festa destacada.

Segons les comarques o poblacions les "albaes" valencianes s'acompanyen instrumentalment amb dolçaina i tabalet, però també hi ha de les que van acompanyades per instruments de corda i en comarques situades al nord del Túria ("albaes" de Nadal i "albaes" de Pasqua, estes últimes als masos del Maestrat).

Les "albaes" de les comarques centrals s'acompanyen amb dolçaina i tabalet, es canten en festes importants encara que en les últimes èpoques són diverses les festes, actes i ocasions en què s'aprofita per a cantar-les. Tal vegada es mantinga esta acceptació de la gent perquè les seues estrofes afalaguen a qui van dedicades i és una manera de quedar bé per part de qui les dedica. Tots sabem que, tradicionalment les estrofes de les "albaes" es versen, és a dir, es versifiquen en el moment de cantar-les, per la qual cosa el seu contingut parla directament i de forma actualitzada de la persona, institució, el sant o la Mare de Déu a qui van dirigides. També en el cant d'estil s'adopta esta manera de compondre estrofes improvisades.

A Bétera i en altres pobles on la tradició de cantar "albaes" ha mantingut continuïtat des d'antic es manté el ritual més clàssic per a la seua interpretació. En primer lloc es canten "albaes" a la Mare de Déu o els sants a qui esta dedicada la festa. Després a les autoritats religioses i civils i finalment, de forma individual al conjunt de persones més destacades de la festa o institució (feters fallers, clavarieses, etc ...). En el cas de Bétera a les obreres i majorals de cada any. Naturalment que es manté el costum de cantar-les a partir de la mitja nit d'iniciar-les en la porta de l'església. L'acte en conjunt és conegut com "la nit d'albaes"

Pocs pobles valencians destaquen com Bétera per l'interés i la identificació dels seus habitants pel cant d'estil i les "albaes". La prova que millor ho demostra és que, des de fa molt de temps, hi han hagut beterans que han despuntat com intèrprets d'estos cants purament valencians.

Juan Casanoves i Cases
El Xiquet de Bétera

Imatge del Xiquet de Bétera, el dia de la inauguració del carrer que porta el seu nom

El Sardino acompanyat del Naiet

Xavier quan començava delectar-nos, al costat del seu "mestre" el Naiet

Xavier de Bétera, l'inici d'una altra generació de grans cantadors en Bétera

Els que sobrepassem el cinquanta, recordem les veus agudes, el bon gust, la soltesa i el domini interpretatiu del Xiquet de Bétera i del Sardineta de Bétera. Abans que estos bons cantadors deixaren de cantar, ja es va iniciar amb el seu estil autèntic i personal, el Naiet de Bétera, qui ha assegurat la continuïtat amb Xavier de Bétera, un xic molt jove, amb bones qualitats i gust com a cantador, qui té per davant tota la seua vida per a mantindre al seu poble esta tradició tan sentida i estimada per moltes persones de Bétera. Hauríem d'afegir que al costat dels cantadors, també ha existit i encara es manté la figura del dolçainer i tabaleter, i els musics indispensables per a interpretar el cantar.

La segona part d'este primer disc, està dedicada a cançons que sabien i cantaven tots, perquè en la cultura tradicional, no era possible escoltar música de gravació. Este fet comportava que es cantara habitualment de forma directa en qualsevol ocasió, tant de festa, de treball, en actes religiosos, etc.

Abundaven els cants de participació i el cantar era una manera de divertir-se en conjunt.

Les dones que ens canten en este disc, Paquita Coll, Maria Coscollar i Maria Broseta en reproduir estes cançonetes, recordaven la seua joventut i les colles d'amics i amigues que s'ajuntaven per a celebrar la festa de la Pasqua, anant al camp a menjar-se la mona. El treball també ajuntava molta gent jove, qui passava el temps de la faena acompanyant-se de cançons tradicionals o de moda, cantades en valencià o en castellà, amb textos antics o fets nous i sempre amb la intenció de divertir-se i de passar-ho lo millor possible.

Maria Coscollar i Paquita Coll junt en Fermin Pardo

Les cançons infantils de jocs i les que es cantaven en colles d'amics i amigues els xiquets, també s'interpretaven, en la seua majoria, en grup per ells mateixos.

Estos xiquetes, en fer-se fadrins, igualment cantaven en grup i es divertien amb cançons de festa a vegadès humorístiques i crítiques, insinuants en referència a la sexualitat, etc., totes sempre bé admeses en reunions d'amics en dies o moments de descans.

Estes cançons d'interpretació en grup estan classificades en el disc, en els següents apartats:

-CANÇONS DE PASQUA.- Sens dubte la cançó de Pasqua mes generalitzada en les

comarques valencianes i en l'Estat Espanyol és la Tarara. La versió musical de Bétera de la Tarara és molt semblat a la d'altres pobles. En este cas, són algunes de les estrofes les que identifiquen este cant com a propi també de Bétera. La segona cançó de Pasqua és la que coneixem com del "Xúmbala". La seua tonada també apareix molt estesa per les terres valencianes.

Mes singular és la de "alceu-se, manteros". Es tracta d'una melodia de diana acomodada en Bétera a unes estrofes cantades que la transformen en cançó pasquera. Finalment la de "ai xiribi, xiribi", podríem dir que està poc generalitzada, però coneixem algunes versions paregudes.

CANÇONS DE TREBALL.- Les dos versions del disc no són cants antics ni tradicionals, encara que també es cantaven d'este tipus per a treballar. La cançó "d'encaixar taronges" i la del "taller de brodats", van prendre una melodia de moda i els van adaptar uns textos en relació al tipus de treball. Per a un magatzem de taronges o per a un taller de costura on les xiques jòvens d'altres èpoques acudien per a aprendre a cosir i a brodar.

Una versió molt semblant de la del "taller de brodats" vam recopilar a Almussafes i ens va ser cantada per Dolorettes, una mestra que havia tingut un taller en aquell poble de la Ribera.

Treballant en el camp, era molt corrent que els llauradors llançaren a l'aire, de tant en tant, qualsevol tonada tradicional, fent-se reproducció de la versió mes usual de la seua família, com és el cas de la valenciana que, com a cançó de treball, apareix en la gravació, en la veu Manuel Aloy.

CANÇOS INFANTILS.- Els xiquets, encara menuts, deprenien textos i melodies d'escoltar-les en el grup dels amiguets o pel veïnat. Normalment s'aprofitaven per a jocs i també per a gaudir de cantar com feien els majors. Les persones d'altres èpoques, no sentien vergonya de cantar si no ho feien malament, i algunes tampoc, encara que desafinaren al sol del mig dia.

Molt generalitzades pels pobles valencians són les cançonetes de "Mare puge dalt" i la de "la Mare de Deu", naturalment amb múltiples variants musicals i de text. Es tracta de cançons prou antigues mantingudes per transmissió per generacions de xiquets.

La versió de Bétera de "en una sequioleta", no la coneixien tal qual, ni és corrent en altres localitats, encara que algunes de les melodies que té afegides es poden trobar en altres cançons diferents a esta.

CANÇONS FESTIVES I DE REUNIÓ.- En este apartat tenien cabuda diverses melodies i textos amb la seua finalitat de divertir-se el grup de persones que formaven la reunió. Com en els altres casos s'aprofitaven melodies tradicionals o de moda, i els seus textos podien ser fixos o versificats per a ironitzar persones, fets, circumstàncies, etc. Este és el cas de "una Xaqueta"; a una melodia de moda del moment li aplicaren, de forma humorística, una lletra amb la crítica als membres d'una família. Concretament la d'un mestre que arribà a Bétera en el primer terç del segle XX, en condicions econòmiques de poca solvència.

En la cançó "Bétera ja no es Bétera" ens apareix versificada l'al·lusió a la modernització del poble en aquella època fent ús d'una sezilla melodia de Vals.

En la de "un gatet i una gateta", amb el seu text fix, es combina una melodia de Vals amb una Jota. Esta cançoneta que ens canta María Coscollar, mai l'haviem trobat en altres recopilacions.

"El Bergantín", amb el seu text original, és un Vals que possiblement es popularitzaria en l'època de la guerra de Cuba (final del segle XIX).

A més de les cançons que hem classificat per a ser cantades en grup, també incloem en este disc una cançó d'adormir o de bressol. El seu text és molt corrent en les comarques de parla valenciana i la tonada correspon a una melodia de jota. Entonar melodies de Jota per a adormir els xiquets era un fet que també hem trobat en pobles de l'Horta, en altres pobles del Camp del Túria (Vilamarxant), el Camp de Morvedre i en comarques de parla castellana com el Camp de Requena o els Serrans.

Paquita reproduí un exemple de pregó de carrer. Correspon al cant del sereno que ella conegué a Bétera.

L'últim apartat del disc de música profana, està dedicat a melodies i cançons destinades per a ballar. Les cinc peces estan reproduïdes partint de distinta documentació original.

Les dos versions de jota, estan tretes d'una partitura que, des de Bétera, enviaren en la segona mitat del segle XX a l'arxiu de Secció Femenina, on la trobarem. L'altra variant de jota correspon a la tonada que recordà María Broseta, la qual s'inclou immediatament davant de la peça reproduïda.

La jota apareix documentada en terres valencianes en la primera meitat del segle XVIII com a cançó i ball de moda en l'Estat Espanyol. Encara que hi ha el tòpic que la jota té procedència aragonesa, sabem que arribà a formar part del conjunt del repertori de cants i balls tradicionals en diferents punts de l'Estat. En la majoria de territoris és coneguda pel seu nom en castellà de "jota" no obstant això, també podem trobar-la amb altres denominacions, com és el cas de Canàries on la coneixen per "isa". A Mallorca hi ha Jotes que les anomenen "mateixes", a Galícia "foliades", o en el País Basc, on les melodies de jotes ballables i de ritme viu les denominen "fandangos".

En comarques de parla valenciana la dificultat de pronunciar la "J" a la manera castellana i pronunciar-la amb el so de "K" donà la forma "cota" utilitzada a nivell popular. Algunes recopilacions del segle XIX adopten esta forma escrita en les seues publicacions o manuscrits, per a referir-se a este tipus de cançó ballable.

En totes les comarques valencianes podem trobar melodies de Jota per a diverses aplicacions i diferents formes d'interpretar-les:

Hi ha jotes per a ballar i per a rondar o per a la festa de "quintos", també de les utilitzades com a cançons de treball (segar, llaurar, batre) o també podien fer-les servir com a cançons d'adormir els xiquets o per a cançons de Nadal.

En les diferents maneres d'interpretar la jota poden interviure el tabal i la dolçaina, els instruments tradicionals de corda, afegir als de corda alguns de vent o cantar-les sense acompanyament instrumental.

L'acompanyament instrumental més simple i més generalitzat, en oríge, era la guitarra, fent parella quasi sempre amb el guitarró. A estos acompanyaments es van afegir altres de corda per a fer sonar melodies instrumentals. De mes antic el violí, la citara i l'octavilla. Posteriorment el llaüt i la bandúrria. La intervenció de l'acordió per a tocar la Jota la trobem en algunes zones a principis del segle XX.

Molt habitual en la interpretació de la Jota és acomodar a l'acompanyament instruments de percussió com la pandereta, els ferrets, les sonalles, les postisses, etc.

Les dos maneres clàssiques d'acompanyar la Jota amb la guitarra són la de "tocar per l'estudiantina" i la de "tocar per l'aragonesa", també coneguda com "tocar per la prima". Estes denominacions fan referència a les postures dels dits de tocador per a traure els acords de l'acompanyament instrumental en la guitarra, els quals alternen canviant entre tònica i dominant cada quatre compassos.

Guitarra

Jota Popular

Tònica

Dominant

L'Estudiantina

L'Aragonesa

En poblacions en què s'han conseqvat distintes variants de Jota, unes poden acompanyar-se per una de les formes descrites o per l'altra, amb les postures que marquen el dibuixos.

A Bétera la jota de la partitures del mestre Jarque està transcrita en la totalitat de "la major", la qual correspon als acords de l'estudiantina. En el cas de la jota que ens cantà Maria Broseta es pot cantar amb la veu d'home per la tonalitat de "re major" i per tant es pot acompanyar per l'aragonesa.

La versió reproduïda pel Naiet correspon a la partitura citada, però està tocada mig to més alt que l'estudiantina. Podríem dir que està tocada per l'estudiantina requintada.

Des de finals del segle XIX, en distintes comarques, valencianes, s'acompanyaven les Jotes de "quintos" afegint al guitarró i la guitarra, instruments de vent encarregats de fer les melodies instrumentals. Sonaven com la versió cantada pel Naiet en el disc. Pensem que a Bétera possiblement tocarien esta Jota d'esta manera en ocasió de la festa de "quintos". Ens fa pensar això el fet que, en la partitura, figura una estrofa en castellà que fa referència als soldats i la guerra.

Mi compañero ha cantado
Yo le tengo que ayudar
Como el soldado en campaña
A morir o a pelear

The musical score is handwritten and includes the following elements:

- Instrumental Parts:**
 - Guitarra:** Labeled "Guitarra", it features a melodic line with a "traspuesto" (transposed) section.
 - Mandolina:** Labeled "Mandolina", it provides a rhythmic accompaniment.
 - Violines:** Labeled "Violines", they provide harmonic support.
- Voice Part:**
 - Marked "(Voz cantada)", it includes the lyrics in Spanish: "Yo le tengo que ayudar, como el soldado en campaña, a morir o a pelear." The lyrics are written in a cursive script.
- Annotations and Signatures:**
 - A circular stamp is visible on the left side of the score.
 - The title "Jota de Bétera" is written in a decorative script.
 - Signatures and names like "Adaptación" and "Arredador y copia" are present at the bottom.

A més de les jotes s'inclou en la gravació una masurca com a exemple dels primers balls que deien "agarrats". En el final del segle XIX es popularitzen per tot l'Estat Espanyol balls importats de procedència Europea com el xotis, la polka, el vals i la masurca. Foren els primers balls que les classes populars espanyoles van començar a ballar agarrant-se les parelles, a diferència de les Jotes, seguidilles, fandangos, valencianes, boleros, etc., que els anomenaven balls solts, per la seua manera tradicional i autòctona de ballar-los.

A Bétera, com en molts pobles valencians, i amb motiu de les festes, s'interpretaven balls solts de parella en el carrer o en una plaça i acompanyats per la dolçaina i el tabalet. Encara que esta tradició deixà d'interpretar-se a Bétera, durant un llarg període de temps, tornà a recuperar-se fa uns anys.

A estos balls públics de plaça o de carrer els donen, segons les comarques, noms diferents com poden ser els de ball rodat, ball plà i ball de plaça o les danses, que és la manera més generalitzada en comarques valencianes de la meitat Sud.

Per a la recuperació d'esta forma tradicional de ballar com un acte més de les festes de Bétera, s'han acomodats a la dolçaina algunes tonades cantades per Paquita Coll, María Coscollar i María Broseta, les tres dones transmissores que canten en el disc. L'acomodació d'estes tonades a la dolçaina i l'acompanyament del tabalet, també les trobem incloses en esta gravació.

La música tradicional religiosa, a la manera d'interpretar-la algunes persones de Bétera, ens apareix representada de forma destacada en esta publicació. Ja hem dit que l'espai corresponent al disc núm. 2 està dedicat completament a cants de caràcter religiós.

El conjunt d'estes cançons el subdividim en la gravació agrupats en cinc apartats, entre els quals destaca el primer, per la quantitat de peces i perquè correspon a una tradició ja perduda a Bétera, "l'aurora i els auroreros".

L'aurora és el nom que se li dona a una espècie de ronda de caràcter religiós que es feia de bon matí i estava a càrrec d'una colla d'homens cantadors coneguts com "els Auroreros", este grup, en l'última època, el formaven:

Salvador Ramón Besó, Salvador Martínez Pons, José Martínez, Vicente Aparisi Palau, José Marqués Aparisi, Miguel Fuentes Monzó, Joaquín Carrasco Domenech, Manuel Aloy Fuster i José Ricart Selles.

Segons ens contà Juan Fuentes, este grup de cantadors feia esta ronda pels carrers i places del poble de nit, però prop de la matinada, tots els dissabtes i acabaven abans de missa primera de diumenge. Portaven com a senyal un estendard de la Divina Pastora i després de la Puríssima, a més de dos "farols", un de regador i una campaneta de mà. Començava la ronda en la porta de l'església, on es cantava la primera salve. A continuació paraven en la porta de la casa abadia per a interpretar la segona, dedicada al senyor rector i després ja s'iniciava el recoregut pel poble per a anar a les cases particulars on havien demanat que els cantaren una Salve a algun altre cant del repertori. Les famílies a les quals els havien cantat "els auroreros" corresponien amb una almoïna. L'arreplegada de "els auroreros" estava destinada a l'ermita de la Divina Pastora.

En oríge, esta ronda de l'aurora, que en alguns pobles valencians també rep el nom de "despertà", servia per a despertar els devots que havien d'acudir a resar el Rosari pels carrers, tots els diumenges de bon matí. Quan el Rosari pels carrers es reduí només als diumenges d'octubre, la ronda de l'aurora perdé la seua finalitat primitiva de despertar en la resta de diumenges de l'any. No obstant això, "els auroreros" continuaren existint i cantant, per tal de fer l'arreplegada destinada a les necessitats de l'ermita de la Divina Pastora en el Calvari.

Este ritual de l'aurora a Bétera era molt semblant als que s'han conservat en alguns pobles de l'Horta Nord, com és el cas d'Albalat dels Sorells, Vinalesa, Foios i altres localitats que com a Bétera es va perdre la tradició (Massamagrell, Massarajos, etc.).

Cançons i rituals "d'auroreros" també trobem en poblacions del Camp del Túria com és el cas de la Pobla de Vallbona o Riba-roja. En esta última localitat estava relacionada esta pràctica amb l'advocació de la Divina Pastora, igual que en Bétera.

Els cants i la ronda de l'Aurora i el Rosari de l'Aurora són pràctiques pietoses que tenen el seu oríge en la fundació de les confraries de la Mare de Déu del Roser en parròquies o ermites de moltes poblacions valencianes, des del segle XVI al XVIII. Estes pràctiques es mantenen posteriorment, lligades a les advocacions marianes de la Divina Aurora i de la Divina Pastora. Els propagadors d'estes pràctiques religioses de carrer són, en principi, els frares dominicans i també els franciscans i caputxins.

Pareix que a Bétera, a més d'existir confraria del Roser en la parròquia, l'arribada de la pràctica de l'aurora té la seua procedència en el monestir o convent de la Magdalena en le terme de Massamagrell. Este fou fundat per Sant Joan de Ribera en 1597. El conjunt de cants i rituals de l'aurora de poblacions que es troben en l'àrea d'influència d'este convent són molt semblants. És el cas de Bétera i els pobles de l'Horta Nord que hem anomenat. Les diferències amb les aurores dels pobles de l'Horta Sud, per exemple, són molt notòries.

Dins del repertori de cançons del "auroreros" de Bétera i pobles de l'Horta Nord figuren les anomenades salves, algunes despertades i sempre trobem un versió de "Mayo" a la Mare de Déu.

En l'arxiu sonor de Juan Fuentes també trobem, cantats pels "auroreros" de Bétera gojos a les ànimes i a la Divina Pastora.

Les salves són cants dedicats a la Mare de Déu i els seus textos, prou extensos, estan versificats per a ser cantats i estructurats en estrofes de quatre versos, generalment octosíl·labs, hexasíl·labs i inclús pentasíl·labs, segons la mètrica castellana.

Cal recordar que la caço religiosa en terres valencianes, a partir del segle XVIII, adopta l'idioma castellà, per la prohibició del valencià en actes públics i oficials per part dels primers reis Borbons.

En els textos de les Salves, trobem lloances i precis a la Mare de Déu. Segons el prec hi ha salves de malalts, de difunts, de les ànimes i en alguns pobles de soldats.

En la publicació sonora només s'ha posat un fragment de cada salve, perquè la melodia va repetida en cada estrofa. De totes les estrofes hem triat la del principi i la del final, en la qual apareix el so de la campaneta anunciant als cantadors i a qui està escoltant que està prop el final de la salve.

En els cants de "despertà", a més de la seua finalitat original de despertar als devots per a anar al Rosari, trobem un altra diferència respecte a les salves. L'estrofa de les despertades es molt diferent de la de les salves i a les pròpies d'altres cants. Dins de les cançons valencianes trobem este tipus d'estrofa en estos cants de "despertà", per la qual cosa li donem el nom a esta forma mètrica d'estrofa d'aurora. No abunden els cants religiosos ni profans que facen ús de l'estrofa d'aurora, possiblement pel seu oríge culte i eclesial.

El "mayo" és un cant dedicat a la Mare de Déu i que només es cantava en les aurores del mes de maig. El mes destacable dels "mayos" de l'aurora és que, en el seu text es fa un retrat de forma poètica referit al cos de la Mare de Déu.

En el "mayo" de Bétera com a particularisme té l'ús de dos melodies cantables diferents. La primera, mes pausada, s'aprofita en les estrofes pròpies del retrat i canvia a la segona quan arriba a l'estrofa que parla del "talle". Esta segona melodia és mes moguda i semblant a la dels "mayos" dels pobles de l'Horta Nord. Trobem a faltar les estrofes que en els "mayos" incloïen una rogativa a la Mare de Déu en què es demanava per persones i collites. En el "mayo" de Bétera no apareixen estes estrofes de pregària.

Els gojos són cants de lloança de Jesucrist, la Mare de Déu, els Sants, etc.,

S'interpretaven amb motiu de les seues festes religioses o també en novenaris i romeries.

En tots el gojos, a més de les estrofes de lloança i de descripció de la vida de Jesucrist, la Mare de Déu o els Sants, també trobem d'aquells en els quals amb precis i peticions, es demana remei per

a malalties i altres calamitats humanes.

El nombre d'estrofes del gojos és variable i quan a les tonades n'hi ha d'algunes molt generalitzades, independentment que en cada localitat siguen interpretades amb peculiaritats pròpies.

Dels gojos publicats en este disc, les tonades de la Divina Pastora i del Crist estan prou esteses en tot l'arquebisbat de València, encara que siga inconfusible la manera de cantar-los a Bétera. La melodia del gojos de les ànimes no està tan generalitzada com les anteriors i les de la Mare de Déu d'Agost i Sant Roc són mes singulars musicalment.

No hem posat en la publicació els gojos que a Bétera tenen la mateixa melodia que uns altres. Els gojos del Sants de la Pedra es cantaven amb la mateixa tonada que els del Crist de la Protecció, encara que el text siga diferent.

Propis del dia de Dijous Sant a la nit, tenim en la publicació quatre cants, del quals dos s'han deixat d'interpretar en l'actualitat. L'acte en què s'inclouen és realment un Via Crucis solemne, també conegut per les creus. La comitiva de fidels que participa en l'acte mou des de la parròquia de la Puríssima per a traslladar-se al Calvari. En este trajecte es canten "les set paraules" en record de les què digué Jesucrist en la Creu. Una vegada que la gent ha arribat al Calvari es contemplen les catorze estacions o moments mes destacats de la Passió del nostre Senyor, representades en cada una de les casetes o creus que formen el calvari, davant de les quals es canten les creus i es resen les oracions corresponents del Via Crucis. Entre caseta i caseta, que hi ha una quantitat de passos diferent, també s'interpreten cançons pròpies de Setmana Santa, però amb melodies actuals no tradicionals.

Els cants de les set paraules i de les creus encara conserven la seua vitalitat plena en este acte. Els seus textos els trobem també en molts llocs de l'arquebisbat. La tonada de les set paraules és semblant als cants de la Passió d'altres localitats però és diferent de les que coneixem, en canvi, les melodies de les creus si que és molt corrent i només apreciem la manera peculiar de cantar-la la gent de Bétera.

Les altres dos cançons pròpies d'este acte, i que fa un temps que deixaren de cantar-les, són els set Dolors de la Mare de Déu, amb unes estrofes molt conegudes per tot arreu de les comarques valencianes però amb una tonada antiga i molt singular que es pareix als cants de l'aurora.

L'altra cançó són els set Dolors i Gojos de Sant Josep amb la forma més antiga de cantar-los, en la qual els textos estan versificats amb estrofes de seguidilles, manera que encara trobem en algunes altres poblacions. Igual que els Dolors de la Mare de Déu, la tonada d'esta versió no està repetida en altres pobles.

De l'acte conegut com a Rosari de la Mare de Déu d'Agost, propi de la seua festa religiosa ja hem parlat del Gojos de la Mare de Déu i de Sant Roc, i ens falta fer menció dels misteris cantats del Rosari. Com en altres pobles l'estrofa utilitzada a Bétera és la de seguidilla però la melodia en versió betarana és diferent de la d'altres.

Finalment ens toca parlar de l'acte piadós, conegut com els set diumenges de Sant Josep en el qual i repartits en els set diumenges anteriors a la festa de Sant es contemplen el set moments de dolor i al mateix temps de goig que experimenta Sant Josep com a pare adoptiu de Jesús. El cant utilitzat en l'actualitat en este acte és de caràcter mes culte que l'antic que es cantava en el Calvari, i la seua melodia i els seus textos es poden trobar en moltes parròquies valencianes.

A manera de conclusió he de dir que ningú haguera pensat que en el segle XXI es podria fer una arplegada tan important de melodies i cançons tradicionals en una població moderna i en evolució com és Bétera, situada molt a prop de les conurbacions que formen la gran València.

Tots ens haurem de felicitar i especialment les Obreres i Majorals de 2004 que han recolzat i han fet possible el portar a terme este interessant projecte.

Per la meua part vull donar les gràcies al nostre Senyor i a la Mare de Déu perquè no dubte que ens han tirat una maneta a tots els que hem participat en esta publicació tan entranyable.

Fermín Pardo Pardo